

Бондаренко Аліна Валентинівна, курсант навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: старший викладач кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ *Волошин О. Г.*

ПОНЯТТЯ, ПРИНЦИПИ ТА СУБ'ЄКТИ ЗАСТОСУВАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

В умовах загострення криміногенної ситуації в Україні застосування всіх можливих і допустимих методів та засобів боротьби зі злочинністю, у тому числі і науково-технічних засобів, має бути належним чином закріплено у кримінально-процесуальному законодавстві. На досудових стадіях це повинно відображати низку аспектів процесуального, організаційного, етичного, психологічного характеру.

У юридичній літературі науково-технічні засоби розглядаються у вузькому і широкому значенні. У вузькому значенні це різні прилади, пристрої, інструменти, матеріали, які використовуються для вирішення завдань криміналістики, тобто для попередження злочинів, фіксації матеріальної обстановки місць події; процесу і результатів проведення слідчих (розшукових) дій; збирання речових доказів та їх слідчого огляду і попереднього дослідження; кримінальної реєстрації; розшуку і затримання злочинців; дослідження речових доказів під час проведення криміналістичних експертиз; організації боротьби зі злочинністю. У широкому значенні до них Г. І. Грамович відносить прилади, інструменти, пристрої, матеріали і методи їх застосування, спеціально розроблені, прилаштовані або взяті без змін з інших галузей діяльності людини: вони використовуються для виявлення, фіксації, вилучення, дослідження доказів, а також проведення інших дій щодо виявлення, розслідування і попередження злочинів.

І. Ф. Крилов пропонує застосовувати поняття «науково-технічні засоби» до тих, що складаються з техніко-

криміналістичних і включають технічні засоби, спеціально створені з криміналістичною метою або прилаштовані для цього шляхом зміни загально-технічних засобів і методів їх застосування. Науково-технічні засоби, що використовуються у слідчій роботі – це система загально-технічних, прилаштованих і спеціально розроблених приладів, апаратів, обладнання, інструментів, пристроїв, матеріалів, а також методів і прийомів їх застосування з метою найефективнішого проведення досудового розслідування і попередження злочинів.

Неодноразово пропонувалося замінити термін «науково-технічні засоби» терміном «техніко-криміналістичні засоби». При цьому під «техніко-криміналістичними засобами» розуміють будь-які технічні засоби і методи, що використовуються з криміналістичною метою. Як справедливо відзначає Г. І. Грамович, у даному випадку «техніко-криміналістичним засобом» треба буде називати і побутовий магнітофон, і вимірювальні прилади загального призначення, й інші технічні засоби, до розробки яких криміналістика жодного відношення не має.

Різницю між цими поняттями З. І. Кірсанов бачить у тому, що до «техніко-криміналістичних засобів» варто віднести лише ті, які спеціально розроблені з криміналістичною метою. На думку А. М. Макарова, одним з критеріїв розмежування «науково-технічних засобів» і «техніко-криміналістичних засобів» є те, що перші використовуються на всіх стадіях кримінального судочинства, а другі – на досудових стадіях.

Виділяють «техніко-криміналістичні засоби», що не потребують такої регламентації, і «науково-технічні засоби», для яких необхідна законодавча регламентація. Крім того, вона бачить відмінність «техніко-криміналістичних засобів» від «науково-технічних» у тому, що останні можуть бути у формі кримінально-судових доказів (наприклад, речей, документів). З цією точкою зору не можна погодитись, оскільки тут зміщуються поняття використання науково-технічних засобів і результати їх застосування.

Коли йдеться про застосування науково-технічних засобів на стадіях досудового розслідування, необхідно визначити принципи їх застосування. Як відомо, існують загальноприйняті

принципи правових наук (законність, демократизм, гуманність), які стосуються науково-технічних засобів. Як вважає І. В. Макаров, загальновизнаним є положення, за якими застосування науково-технічних засобів у боротьбі зі злочинністю повинно, в першу чергу, бути правомірним. Крім того, воно повинно бути науково обґрунтованим, ефективним, безпечним; їх мають застосовувати особи, уповноважені законом. В. І. Гончаров, Р. С. Белкін доповнюють цей перелік принципом доцільності застосування того чи іншого науково-технічного засобу. А Г. І. Грамович зауважує, що, крім перелічених, існують ще принципи дотримання прав громадян, збереження досліджуваного об'єкта й економності забезпечення, а принцип доцільності поглинається принципами ефективності, економності і збереження досліджуваного об'єкта.

Правомірність використання науково-технічних засобів на досудовому розслідування передусім стикається з засадою законності та означає, що застосовувати науково-технічні засоби можна тільки у тому випадку, якщо це не суперечить закону, впливає з норм кримінального процесуального законодавства, законів України, відомчих нормативних актів. Окремої статті, яка б регламентувала використання різних видів технічних засобів, їх вичерпний перелік немає. Проте, як зазначено у ч. 2 ст. 71 чинного КПК при проведенні різних слідчих (розшукових) дій спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду.

В ст. 107 КПК України регламентовано застосування технічних засобів фіксації кримінального провадження. В ч. 6 цієї статті зазначено, що незастосування технічних засобів фіксування кримінального провадження у випадках, якщо воно є обов'язковим, тягне за собою недійсність відповідної процесуальної дії та отриманих внаслідок її вчинення результатів, за винятком випадків, якщо сторони не заперечують проти визнання такої дії та результатів її здійснення чинними. Також в ст. 237, 234, 238, 239, 240, 241, 270 КПК України тощо

слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право застосовувати науково-технічні засоби.

Крім того, використання технічних засобів регламентовано законами України «Про Національну поліцію» ст. 26, «Про оперативно-розшукову діяльність» і наказами МВС України, зокрема, № 575 від 07.07.2017 року, яким закріплена «Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальних правопорушень, їх виявленні та розслідуванні», № 1339 від 03.11.2015 «Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події», та Наказі МВС України № 1343 03.11.2015 «Про затвердження Положення про Експертну службу МВС України» (4, 5, 6) законодавець у більшості випадків зобов'язує широко використовувати науково-технічні засоби, спеціальні знання для збирання, дослідження й оцінки доказів, що є правовими засадами і загальними умовами можливості застосування технічних засобів і спеціальних знань в кримінальному провадженні.

Недоліки у використанні при розслідуванні кримінальних правопорушень науково-технічних засобів можна умовно поділити на організаційні, процесуальні і тактично-технічні.

До недоліків організаційного характеру відносяться: незнання можливостей науково-технічних засобів, невміле користування ними, неправильне використання результатів їх застосування. Процесуальні недоліки можуть виражатися, наприклад, у не попередженні допитуваного про запис його показів на магнітну плівку, у невідображенні у протоколі факту використання науково-технічного засобу, умов застосування його технічної характеристики тощо.

До тактико-технічних недоліків варто віднести: невикористання науково-технічних засобів при проведенні тих слідчих (розшукових) дій де це було б доцільно; недотримання тактичних прийомів і технічних правил застосування цих засобів; неефективне використання інших, отриманих шляхом

застосування науково-технічних засобів при проведенні інших слідчих (розшукових) дій та ін.

Техніко-криміналістичні засоби, прийоми та методи застосовуються, як правило, особами, які безпосередньо задіяні у процесі розслідування та попередження кримінальних правопорушень. До таких суб'єктів можемо віднести: слідчих, прокурорів, спеціалістів, експертів, оперативних працівників, суддів оскільки саме вони використовують криміналістичну техніку та спеціальні знання при роботі з доказами.

Застосовуючи ті чи інші технічні засоби або методи, необхідно піклуватися про належне зберігання об'єктів, оскільки їх знищення або навіть зміна може негативно позначитися на результатах розслідування кримінального правопорушення та суттєво ускладнити процес доказування. Єдиним суб'єктом, що за певних умов може використовувати метод, який руйнує або видозмінює досліджуваний об'єкт, є експерт. Інші учасники процесу можуть використовувати тільки ті техніко-криміналістичні засоби і методи, що не призведуть до зміни зовнішнього вигляду або знищення об'єкту.

Крім того, варто звернути увагу на те, що окремі положення застосування криміналістичної техніки, закріплені у відповідних статтях КПК України, та стосуються визначення прийомів та засобів фіксації речових доказів при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій, у необхідних випадках надаючи можливість використання тих чи інших технічних засобів.

Зазначені норми і є передумовою застосування спеціальних знань і технічних засобів у кримінальному провадженні залежно від особливостей конкретної обстановки місця події або специфіки проведення слідчої (розшукової) дії. Тобто слідчий, на власний розсуд, залежно від ситуаційної обумовленості, обирає комплекс науково-технічних засобів, технічних прийомів і методів, необхідний для успішного проведення окремої слідчої (розшукової) дій або розслідування в цілому.

Список використаних джерел

1. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr. – Назва з екрана.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.
3. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page6>. – Назва з екрана.
4. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події [Електронний ресурс] : Наказ МВС України від 3 листоп. 2015 р. № 1339. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>. – Назва з екрана.
5. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 7 лип. 2017 р. № 575.
6. Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України [Електронний ресурс] : наказ МВС України від 3 листоп. 2015 р. № 1343. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15>. – Назва з екрана.
7. Крылов И. Ф. Криминалистика / И. Ф. Крылов. – М., 2001. – 800 с.
8. Белкии Р. С. Теория отражения и методологические проблемы советской криминалистики / Р. С. Белкии. – М., 1970. – С. 98.
9. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики / Р. С. Белкин. – М., 1977. – № 2. – С. 188.